

Klára Pinerová

Profesionalizace a modernizace vězeňství v období tzv. normalizace a úskalí jejich uplatňování v praxi

Úvod

Přesvědčení, že věda je „všelékem“ na všechny společenské problémy a že podmínky lidského života se mohou zlepšit při aplikaci vědeckých poznatků, je charakteristické především pro modernu.¹ Vědomí, že věda není pouze specifickou disciplínou směřující ke stále přesnějšímu popisu reality, ale že je dynamickou mocí, která formuje společnost a svět, bylo mezi teoretiky a historiky vědy probíráno znovu v první polovině dvacátého století, nicméně hlavní nástup vládnutí založeného na expertním vědění přišel s vědecko-technickou revolucí. Společně s globalizací se tyto tendence objevovaly na obou stranách „železné opony“.² V komunistickém Československu se stala „expertizace vládnutí“ důležitou složkou politiky poststalinistických elit. Politiku komunistické strany v šedesátých letech výrazně ovlivnila myšlenka, že socialismus s cílenou podporou vědy a techniky se bude lépe vyvíjet a hospodářství bude efektivnější. Silné zapojení expertů do československého reformního projektu nejenže vedlo ke zdůraznění společenské a politické důležitosti vědy, ale rovněž vzneslo otázky, jakou roli by vědecké elity měly hrát v politickém rozhodování. V období tzv. normalizace byly reformy Pražského jara sice zatracovány, ale expertní vědění bylo nadále vysoce ceněno.³

Zvláštní úlohu hrála věda ve vězeňském systému, kdy se s upozaděním třídního pojetí trestu opět vynořil požadavek na vyřešení otázky opakované recidivy. S hledáním odpovědí a možných řešení přicházeli odborníci z různých vědních disciplín. Analyzovali statistické materiály, prováděli nové průzkumy a výzkumy a navrhovali, jak proměnit vězeňské prostředí, výchovné prostředky či organizovat postpenitenciární péči, aby zabránili opakování trestné činnosti. Vězeňství od šedesátých let prodělávalo množství změn, jejichž cílem bylo resocializovat odsouzené, nabídnout jim řešení jejich situace a vymanit je z bludného kruhu neustálé kriminality. Ne všechny

1 HALL, Stuart – GIEBEN, Bram (eds.): *Formations of modernity*. Polity Press – Basil Blackwell – Open University, Cambridge – Oxford 1992.

2 SPURNÝ, Matěj: *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Karolinum, Praha 2016, s. 105–107.

3 SPURNÝ, Matěj – OLŠÁKOVÁ, Doubravka – SOMMER, Vítězslav – JANÁČ, Jiří: *Technokratischer Socialismus in der Tschechoslowakei. Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Böhmisches Länder*, 2017, roč. 57, č. 1, s. 12–24, konkrétně s. 12–14.

návrhy na změnu byly po roce 1968 s „konsolidací“ politických poměrů odmítnuty, naopak lze sledovat výraznou kontinuitu v dalších letech. Cílem předkládaného příspěvku je odpovědět na otázky, jakým způsobem byly požadavky na uplatnění vědy ve vězeňství realizovány a kdo za změnami stál, do jaké míry se tyto návrhy ne/realizovaly v jednotlivých vězeňských zařízeních a jak je přijímal obyčejný vězeňský personál či jak se technokratický narativ⁴ proměňoval v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let a jaké měly tyto změny dopad na odsouzené.

Pronikání technokratického narativu

V 50. letech 20. století vězeňství a potažmo celou společnost do velké míry ovlivnil marxisticko-leninský (třídní) narativ, který vycházel z teze o zostřujícím se třídním boji, jejímž výsledkem nebyla jen změněná skladba vězeňské společnosti, ale také přístup k odsouzeným. K politickým vězňům neboli třídním nepřítelům se mělo přistupovat s důraznou tvrdostí a represí. Tyto změny se promítly také do vězeňských řádů, v nichž se neuplatňovalo hledisko nebezpečnosti zločince a sociální ochrany vězně, ale začalo se do nich promítat třídní hledisko.⁵ Po roce 1956, po XX. sjezdu KSSS, tato teze ztratila na důležitosti a pomalu se proměňoval přístup k odsouzeným a hlavně se redefinovala společenská role vězeňství. To je viditelné již na materiálu kolegia ministra vnitra z roku 1957, na němž se projednávala situace ve vězeňství. Kolegium se zabývalo různými otázkami, od pracovního využití a výchovy odsouzených přes záležitosti nábory dozorců a jejich vzdělání až po finanční hospodaření. V návrzích řešení problematiky výkonu trestu odnětí svobody lze sledovat první náznaky změn, které se rozvíjely v šedesátých letech. Není zde již požadavek izolace a potrestání třídních nepřítelů, ale příští úkoly rezortu vězeňství se zaměřují na výchovu vězňů a jejich resocializaci, upozaděny jsou represivní stránky výkonu trestu a objevuje se i nárok, aby byl kromě třídního hlediska při výběru nového vězeňského personálu kladen důraz i na jeho vzdělání, tedy dokončené základní vzdělání.⁶ Od 60. let byl

4 Pojem narativ (společenský narativ), s nímž v článku pracuji, chápu jako systém obecně verbálně i literárně vyjadřovaných a sdílených pravidel a kompozičních principů. Ty jsou ideologicky a kulturně nosné a dávají legitimitu institucím nebo společnostem. Tato obecně implicitně vyjadřovaná pravidla jsou sdílena kolektivně skupinou lidí, jichž se narativ týká, jako například národ, komunita nebo rodina. Prioritní pro tuto skupinu je, aby se její členové identifikovali s centrálním příběhem (společenským narativem), který vnímají jako víceméně přirozený a důležitý pro svou existenci. Díky tomu mají potřebu ztotožnit se s ním a integrovat ho do svého individuálního narativu. Každý ze společenských narativů v sobě nese určitý hodnotový systém. Obsahuje emoční náboj a přesvědčení založená na konkrétních myšlenkách a nese v sobě motivaci k určitému chování a postojům a toto chování zároveň z jejich pohledu ospravedlňuje. Základem technokratického společenského narativu, se kterým zde pracuji, je nadřazenost rozumu a racionality. Klíčové je v něm postavení vědy jako nositele objektivní pravdy. Projevuje se v něm důraz na informaci, protože ta představuje moc. Rozum a věda by měly být uplatněny v každé situaci a jejich principy jsou stejné za všech podmínek. Z toho plyne, že podmínky lidského života mohou být zlepšeny díky aplikaci vědeckých poznatků.

5 PINEROVÁ, Klára: *Do konce života. Politictví vězni 50. let – trauma, adaptace, identita*. ÚSTR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 30–32.

6 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), f. Sekretariát ministra vnitra I. díl (dále jen A 2/1), inv. j. 282, 18. schůze kolegia, 17. 7. 1958.

Klára Pinerová

důraz na vzdělání vězeňského personálu stále silnější. Se snižováním vlivu třídního a izolačního principu získával na síle technokratický narativ, který upřednostňoval racionalitu a pronikání vědeckých poznatků. Stvrzením tohoto směřování nejen ve vězeňství, ale v celé společnosti byl i text nové ústavy ČSSR z roku 1960, v němž ústavní představitelé slavnostní formou konstatovali, že *socialismus v naší vlasti zvítězil*. Třídní boj byl slovy *není již u nás vykořisťovatelských tříd, vykořisťování člověka člověkem je navždy odstraněno*⁷ oficiálně ukončen. Zároveň byl v ústavě formulován princip uplatnění vědy a techniky při dalším rozvoji společnosti, který byl v následujících letech aplikován ve vězeňství.⁸ Požadavek na využívání vědeckých poznatků byl plně rozvinut na XII. sjezdu Komunistické strany Československa (KSČ) v roce 1962. V souladu s jeho závěry se začal prosazovat důraz na vysokoškolské vzdělání ve vedoucích funkcích a na působení odborníků ve vězeňství.⁹

Profesionalizace a expertizace československého vězeňství se během šedesátých let a v období tzv. normalizace začala projevovat různými způsoby. Prvním byl vznik instituce (Výzkumný ústav penologický), která měla provádět výzkumy a experimentálně ověřovat přijaté závěry. S tím souviselo i založení Vědecké rady Ministerstva vnitra, v níž působili odborníci z různých oborů. Proměny vězeňství v tomto směru lze spatřovat i ve zmíněném důrazu na vzdělanost vězeňského personálu, a to nejen na úrovni náčelníků, ale také u dozorců, v tehdejší terminologii nazývaných referenti režimu. Ruku v ruce s požadavkem na růst vzdělanosti šla i potřeba dobudovat školskou soustavu Sboru nápravné výchovy (SNV) na všech úrovních až po vysokoškolskou. S profesionalizací vězeňské služby souvisel i příchod odborníků z řad psychologů a pedagogů, kteří měli aplikovat v jednotlivých věznicích výsledky nových výzkumů. Pronikání vědeckých poznatků mělo v neposlední řadě za následek zavádění diagnostických a pedagogických metod, diferenciací odsouzených podle penologického hlediska a vznik specializovaných oddělení.

Expertizace a penologický výzkum

Budování výzkumných a odborných ústavů se v šedesátých letech stalo obecným jevem souvisejícím s rozvojem konceptu „rozvinutého socialismu“, který vycházel z představy vědecky řízeného a dokonale pracujícího státního aparátu. Vězeňství i s ohledem na redefinování nových úkolů ve společnosti a zaměření na převýchovu odsouzených nezůstalo opominuto. Důraz na využívání vědeckých poznatků (který se promítl i do několika rozkazů ministra vnitra)¹⁰ se projevovat různými způsoby.

7 Toto prohlášení je vyústěním dlouhodobé diskuze, která byla poprvé verbalizována již na XI. sjezdu KSČ v roce 1958.

8 Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky; BAJCURA, Lubomír: Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945–1969. *České vězeňství*, 1999, roč. 6, č. 2–3, s. 10–128, konkrétně s. 44; KUKLÍK, Jan a kol.: *Vývoj československého práva 1945–1989*. Linde, Praha 2009, s. 323–327.

9 ABS, f. Studijní ústav Ministerstva vnitra (dále jen A 1), inv. j. 42, Úkoly složky nápravných zařízení z usnesení XII. sjezdu KSČ, Rozpracování úkolů vyplývajících pro složku nápravných zařízení z usnesení XII. sjezdu KSČ, 1963 (blíže nedatováno).

Profesionalizace a modernizace vězeňství

V roce 1965 vznikla Vědecká rada Ministerstva vnitra, která byla složena z odborníků z oboru státu a práva, pedagogiky, psychologie, sociologie, lékařů, zástupců státních orgánů činných v trestním řízení a zástupců ústředních orgánů společenských institucí. Měla se podílet na zdokonalování výchovné práce odsouzených při využití vědeckých poznatků a zkušeností z vězeňství nejen v socialistických, ale i kapitalistických zemích, zpracovávat dlouhodobé perspektivy vězeňství a vyjadřovat se k důležitým materiálům, které byly závazné pro výkon trestu. Vědecká rada sice zasedala jen dvakrát do roka, ale pracovala systémem odborných komisí, které připravovaly podklady pro jednotlivé úkoly.¹¹ Poprvé se sešla 26. března 1965 a plán činnosti na příští rok byl doslova maximalistický. Měla se zabývat nejen výkonem trestu u mladistvých odsouzených, návrhem na vnitřní diferenciaci odsouzených, ale měla se rovněž zaměřit na úlohu civilních pracovníků, kteří řídili odsouzené na různých pracovištích, nebo na problematiku výkonu trestu u odsouzených psychopatů.¹²

Během bouřlivého roku 1968 se na zasedání Vědecké rady náčelníka Sboru nápravné výchovy¹³ v souladu s tehdejší společenskou atmosférou ozývaly myšlenky na humanizaci vězeňství. Oto Novotný, který působil na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a v letech 1967–1971 jako ředitel Výzkumného ústavu kriminologického při Generální prokuratuře v Praze, vyslovil požadavek na vytvoření kategorie politických vězňů, kteří měli být separováni od ostatních odsouzených a podléhat mírnějšímu režimu, žádal záruky pro důstojnost vězňů a přepracování příkazů upravujících použití násilí nebo zrušení agenturně-operativní činnosti^{14,15} I ostatní členové rady se zamýšleli nad potřebou diagnostických a třídících metod nebo role vychovatele, psychologa a pedagoga ve výkonu trestu, což vycházelo z návrhu akčního programu Sboru nápravné výchovy, který byl projednáván na červnovém jednání rady.¹⁶ To, že rozhodnutí Vědecké rady v tomto období měla určitou váhu, lze demonstrovat na faktu, že některé z těchto požadavků byly skutečně splněny. Agenturně-operativní činnost byla rozkazem z 13. prosince 1968 zrušena.¹⁷ I použití obušku a slzného ply-

- 10 ABS, f. Organizační a vnitřní správa Federálního ministerstva vnitra IV. díl (dále jen A 6/4), inv. j. 1085, Rozkaz ministra vnitra č. 27/1967, Zajišťování vědecko-technického rozvoje ve Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravné výchovy, 10. 8. 1967; tamtéž, f. A 1, inv. j. 509, Náměty na řešení problematiky vědecko-technického rozvoje v MV, 1968 (blíže nedatováno).
- 11 ABS, f. A 6/4, inv. j. 978, Rozkaz ministra vnitra č. 4/1965, Zřízení Vědecké rady ministerstva vnitra pro činnost nápravných zařízení, 15. 1. 1965; tamtéž, f. A 1, inv. j. 276, Zápis z 1. zasedání vědecké rady MV pro činnost nápravných zařízení MV, 30. 3. 1965.
- 12 ABS, f. A 1, inv. j. 276, Zápis z 1. zasedání vědecké rady MV pro činnost nápravných zařízení MV, 30. 3. 1965.
- 13 Kdy došlo k přeměně Vědecké rady Ministerstva vnitra na Vědeckou radu náčelníka SNV a v pozdějším období na Vědeckou radu ministra spravedlnosti ČSR, se nepodařilo vzhledem k torzovitosti materiálu zjistit. Jedná se ovšem o totožnou instituci.
- 14 Míňen systém informátorů a spolupracovníků z řad vězňů. Práce operativních pracovníků se zaměřovala především na dva okruhy – získávání informací o dosud zamčené trestné činnosti odsouzených a kontrola odsouzených a přehled o tom, co se mezi vězni říká, zda neplánují útěk nebo nepřipravují protest.
- 15 ABS, f. A 1, inv. j. 587, Zápis z Vědecké rady náčelníka Správy nápravné výchovy dne 21. 6. 1968, 2. 7. 1968.
- 16 Tamtéž, f. Sekretariát státního tajemníka v Ministerstvu vnitra ČSSR plk. JUDr. Jána Majera (dále jen A 10), inv. j. 3, návrh Akčního programu SNV, 11. 7. 1968.

Klára Pinerová

nu bylo v roce 1969 poupraveno právní normou.¹⁸ Tyto změny však neměly dlouhé trvání a již v první polovině sedmdesátých let byly zrušeny nebo upraveny, což souviselo s proměnou politické situace a uplatňováním represí nejen ve výkonu trestu, ale také ve společnosti.

Jakou pravomoc měla Vědecká rada v období tzv. normalizace a do jaké míry ovlivňovala chod vězeňství, je vzhledem k torzovitosti materiálů těžké odhadnout. Zdá se, že její role se na konci sedmdesátých let stávala spíše podřadnou a že na své jednání dostávala materiály informativního charakteru, jež neměly za cíl změnu chodu rezortu.¹⁹ Důležitá rozhodnutí byla přijímána na jiných místech, především na jednání štabu náčelníka Sboru nápravné výchovy ČSR. Role tohoto expertního orgánu, který byl založen z důvodu *prohloubení vědeckosti a zvýšení účinnosti nápravně výchovné práce při převýchově odsouzených*,²⁰ byla postupně upozaďována a je otázkou, zda na konci osmdesátých let neexistoval jen pro forma.

Jinou formou průniku expertizace do rezortu vězeňství a prosazení technokratického narativu bylo zřízení Výzkumného ústavu penologického (VÚP)²¹, o jehož založení se uvažovalo už v roce 1965, kdy se právě na jednání Vědecké rady poprvé objevil požadavek na zřízení „experimentálního oddělení“, v němž by se měly ověřovat nové formy a metody snižování recidivy odsouzených.²² Vedoucím tohoto ústavu se stal Jiří Čepelák²³, který do Sboru nápravné výchovy vstoupil v roce 1966. Původně pracoval jako psycholog v Ústavu pro péči o matku a dítě. Nebyl tolik svázan s předchozím vývojem vězeňství, a proto se jako odborník mohl zaměřit na výzkum penologických a penitenciárních hledisek u odsouzených. VÚP byl oficiálně založen v březnu 1967, kdy byl vydán statut Výzkumného ústavu penologického Sboru nápravné výchovy. V rámci ústavu byla vybudována psychologická laboratoř s experimentálním oddě-

17 ABS, f. A 6/4, inv. j. 1182, Rozkaz ministra vnitra č. 84, Zrušení agenturně operativní práce v nápravně výchovných ústavech, 11. 7. 1968.

18 Tento rozkaz byl upraven rozkazem ministra spravedlnosti č. 5/1969.

19 *Národní archiv* (dále jen NA), f. SSNV – nezpracováno, k. 51, Návrh plánu vědecké rady ministra spravedlnosti ČSR na rok 1980, 15. 11. 1979.

20 ABS, f. A 6/4, inv. j. 978, Rozkaz ministra vnitra č. 4/1965, Zřízení Vědecké rady Ministerstva vnitra pro činnost nápravných zařízení, 15. 1. 1965.

21 Ve stejné době vznikla podobná instituce, Výzkumný ústav kriminalistiky, původně jako ústav tří rezortů – Generální prokuratury, Ministerstva spravedlnosti a Ministerstva vnitra. Rok před založením Výzkumného ústavu penologického byl přejmenován na Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře, který se specializoval výlučně na kriminologický výzkum. *Historie Institutu pro kriminologii a sociální prevenci* (IKPS) – viz http://www.ok.cz/iksp/o_hist.html (citováno k 17. 9. 2018).

22 ABS, f. A 1, inv. j. 197, Vrácení materiálů ze zasedání Vědecké rady – Perspektivní plán činnosti Správy nápravně výchovných ústavů a věznic ministerstva vnitra do roku 1970, nedatováno, asi 1965. Znovuzřízení takové instituce zaznívá v rozkazu MV, kde je tento ústav pojmenován jako Ústav pro výzkum metod nápravně výchovné činnosti. Jeho úkolem je *provádět výzkum metod nápravně výchovné činnosti s odsouzenými*. Tamtéž, f. A 6/4, inv. j. 1054, Rozkaz ministra vnitra č. 36/1966, Zásady pro uspořádání řídicí činnosti ve Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravné výchovy, 8. 11. 1966.

23 Jiří Čepelák (1915–1989) působil od roku 1945 v Ústavu lidské práce (od roku 1948 Československý ústav práce), zároveň studoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obor sociologie a psychologie. V roce 1951 začal působit v Ústavu pro péči o matku a dítě v Praze-Podolí. Penologií se začal zabývat v roce 1966. Stal se náčelníkem Výzkumného ústavu penologického. Po zrušení VÚP v roce 1980 odešel do důchodu.

Profesionalizace a modernizace vězeňství

lením pro odsouzené v nápravně výchovném ústavu Praha-Pankrác. V samostatně vyčleněné budově mohli pracovníci VÚP ověřovat nové postupy a výchovné metody, které byly od roku 1968 publikovány v odborném časopisu *Bulletin Výzkumného ústavu penologického SNV*. Pracovníci ústavu pořádali přednášky, kurzy a semináře pro psychology, pedagogy a vychovatele pracující v jednotlivých vězeňských zařízeních a zajišťovali výuku na střední odborné škole Sboru nápravné výchovy a na různých vysokých školách. Zároveň shromažďovali nejnovější literaturu z oboru penologie, a to nejen ze socialistických, ale i z kapitalistických zemí.²⁴

Během třináctileté činnosti VÚP vznikl bezpočet odborných prací na bázi aplikovaného výzkumu, přičemž jejich hlavní směr byl stanoven v polovině šedesátých let a později specifikován v akčním programu Sboru nápravné výchovy. V následujícím desetiletí byly tyto úkoly dále intenzivně rozpracovávány. Pracovníci VÚP se zaměřovali nejen na odsouzené, ale část jejich bádání se zabývala také vězeňskými pracovníky, především vychovateli.²⁵ V bulletinech publikovali své závěry ohledně diagnostických metod, které měly vést k lepší diferenciaci odsouzených v rámci jednotlivých nápravně výchovných ústavů,²⁶ způsobů provádění skupinového poradenství,²⁷ či výsledky výzkumů zaměřených na adaptaci na výkon trestu a sebepoškozování.²⁸

Vliv VÚP nelze spatřovat jen ve výzkumné činnosti a vzdělávání odborného vězeňského personálu, ale také v tom, že jeho vedoucí Jiří Čepelák spolupracoval na koncepčních materiálech s oddělením pro nápravně výchovnou činnost (NVČ) Správy Sboru nápravné výchovy (SSNV) v Praze,²⁹ které v té době vedl Emil Vašíček.^{30,31} Tyto

-
- 24 HLAĐÍK, Ondřej: Výzkumný ústav penologický – pokus o reformu českého vězeňství. *Historická penologie*, 2012, roč. 10, č. 1, s. 47–53.
- 25 NETOPIĽ, Karel: K problematice dyadického vztahu mezi odsouzenými a jejich vychovateli. Výsledky pedagogického výzkumu odsouzených v nápravně výchovných ústavech. In: *Bulletin SNV ČSR*, 1977, č. 1, s. 1–196; Pracovní činnost vychovatele. In: *Bulletin SNV ČSR*, 1976, č. 4, s. 1–121.
- 26 Těmto tématům se věnovali např. SVOBODA, Josef: Diferenciace výkonu trestu odnětí svobody. In: *Bulletin SNV ČSR*, 1970, č. 2, s. 1–65; ČEPELÁK, Jiří: Posuzování osobnosti vězněných pachatelů trestných činů. In: *Bulletin SNV ČSR*, 1972, č. 4, s. 1–33; KUNC, Antonín: Klasifikace odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody (úvod do problematiky). In: *Bulletin SNV ČSR*, 1973, č. 6, s. 1–58.
- 27 Např. ČEPELÁK, Jiří: Skupinové poradenství v nápravně výchovných ústavech. In: *Bulletin SNV ČSR*, 1969, č. 4, s. 1–92; TÝŽ: Skupinové poradenství. Koncept pomocných textů a cvičení pro odsouzené zařazené do programu skupinové poradenství. I. část. In: *Bulletin SNV ČSR*, 1972, č. 9, s. 1–20 a TÝŽ: Skupinové poradenství. Koncept pomocných textů a cvičení pro odsouzené zařazené do programu skupinové poradenství. II. část. In: *Bulletin SNV ČSR*, 1973, č. 3, s. 1–49.
- 28 ČEPELÁK, Jiří: Adaptace mladistvých delikventů na výkon trestu odnětí svobody. In: *Bulletin SNV ČSR*, 1970, č. 9, s. 1–27; DRTIL, Jiří: Sebeškození odsouzených ve výkonu trestu, II. díl. Autoagrese odsouzených. In: *Bulletin SNV ČSR*, 1973, č. 9, s. 1–123.
- 29 Což je mj. patrné i na zdůrazňování genderového pohledu na výkon trestu odnětí svobody. Zde J. Čepelák uplatňoval své zkušenosti ze svého dřívějšího pracoviště.
- 30 Emil Vašíček (nar. 1931) působil u Správy nápravných zařízení (SNZ) MV od roku 1964 jako pedagog u útvaru NZ MV Příbram-Bytíz. V roce 1968 nastoupil na Správu SNV v Praze jako starší referent specialista odboru NVČ. V letech 1969–1979 byl náčelníkem oddělení NVČ Správy SNV v Praze. Od roku 1979 zastával pozici náčelníka nově vzniklé katedry nápravné výchovy VŠ SNB. Od roku 1984 pracoval v Ústavu kriminologie a sociální prevence VŠ SNB a o rok později odešel do důchodu.
- 31 NA, f. Správa Sboru nápravné výchovy (dále jen SSNV) – nezpracováno, k. 81, Politicko-organizační zajištění usnesení předsednictva ÚV KSČ z 1. 6. 1973 a tamtéž, Koncepce československého vězeňství, 16. 5. 1973.

Klára Pinerová

materiály určovaly další úkoly a tendence ve vězeňství. Ačkoliv po invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968, postupné „konsolidaci poměrů“ a pracovních čistkách došlo ke změně politické situace a výměně vedoucích osobností na vysokých pozicích, např. na pozici náčelníka SSNV³², vedení správy v plánech činnosti stále sledovalo cíl uplatňování vědeckých poznatků. Díky spolupráci VÚP s oddělením pro nápravné výchovnou činnost SSNV pronikaly do vězeňství nové přístupy založené na vědeckých poznatcích. Podle některých pamětníků by však vliv VÚP nebyl tak patrný bez personálního propojení Jiřího Čepeláka a Emila Vašíčka, který díky svému postavení a kontaktům na vysoké stranické funkcionáře dokázal prosadit na nejvyšších politických i rezortních místech některé přístupy, jako například skupinové poradenství nebo zvláštní zacházení s mladými dospělými^{33, 34}

V osmdesátých letech však nastala náhlá změna v prosazování technokratického narativu ve vězeňství. V roce 1980 byl VÚP zrušen³⁵, přičemž důvod tohoto kroku vykládají pamětníci různě. Podle některých se jednalo o pozdní důsledek normalizačních čistek, které ústav nezasáhly v sedmdesátých letech,³⁶ jiní akcentovali skutečnost, že ústavu byla v roce 1978 zaslána kopie dopisu mluvčích Charty 77 zabývající se podmínkami vazby a výkonu trestu odnětí svobody s návrhem na přiznání zvláštního statutu pro politické vězně, který byl původně adresován Federálnímu shromáždění ČSSR, České národní radě a Slovenské národní radě.³⁷ Oba tyto důvody se zdají nepravděpodobné, přičemž ten druhý se mohl stát záminkou. Příčinu zrušení VÚP je nutné hledat mimo jiné také v personální obměně na Správě SNV. V roce 1979 ze své funkce odešel Emil Vašíček, jenž přijal místo náčelníka katedry nápravné výchovy na Vysoké škole Sboru národní bezpečnosti (VŠ SNB). Ve stejné době se také řešil odchod Jiřího Čepeláka do starobního důchodu a jeho nahrazení Karlem Netopilem.³⁸ Emila Vašíčka nahradil Miroslav Mayer, který měl pouze stranické vzdělání a podle pamětníků lpěl spíše na pracovní produktivitě vězňů. Psychologickou a pedagogickou práci s odsouzenými nepokládal za důležitou.³⁹ V době nástupu M. Mayera docházelo ke

32 Oldřicha Mejdra, který tuto pozici zastával od padesátých let, nahradil v roce 1969 nositel humanizačních myšlenek Jaroslav Placr z Ministerstva spravedlnosti. Ten nakonec rezignoval a byl nahrazen Václavem Kloubcem, který podporoval nástup konsolidace ve vězeňství a za jehož působení proběhly čistky ve sboru.

33 Do této kategorie byli zařazováni odsouzení ve věku 18–25 let.

34 *Archiv autorky* (dále jen AA), Terénní deník, Rozhovor s Alešem Kýrem a Alenou Kafkovou, Praha, 22. 2. 2018.

35 NA, f. Ministerstvo spravedlnosti (dále jen MS) – nezpracováno, k. MS SNV 1980, Rozkaz ministra spravedlnosti č. 15/1980, kterým se zrušuje Výzkumný ústav penologický SNV ČSR, 12. 12. 1980.

36 AA, Rozhovor s PB, Praha, 15. 12. 2017 (rozhovor vedli K. Pinerová, M. Louč, K. Bušková).

37 Dopis je uveřejněn in GRUNTORÁD, Jiří – UHL, Petr (eds.): *O československém vězeňství. Sborník Charty 77*. Orbis, Praha 1990, s. 149–180; CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém (eds.): *Charta 77. Dokumenty 1977–1989, sv. 1 (1977–1983)*. ÚSD AV ČR, Praha 2007, s. 134–152; AA, Terénní deník, Rozhovor s Lubomírem Bajcourou, Stráž pod Ralskem, 13. 9. 2017. Tento argument se objevuje také in KAFKOVÁ, Alena: *Cesta ke vzniku Generálního ředitelství VS ČR 1976–1980. Historická penologie*, 2016, roč. 14, č. 1, s. 1–72, konkrétně s. 62.

38 NA, f. SSNV – nezpracováno, k. 68, Plnění závěrů vedení správy SNV ČSR ze dne 23. 10. 1978 ke kádrovým rezervám pro správu SNV ČSR, 28. 5. 1979.

39 AA, Terénní deník, Rozhovor s Alešem Kýrem a Alenou Kafkovou, Praha, 22. 2. 2018.

Profesionalizace a modernizace vězeňství

znevažování činnosti vědeckovýzkumné činnosti VÚP i za přispění politickovýchovného odboru SSNV. Základní a dlouhodobé výzkumné úkoly byly kritizovány jako nepotřebné pro praxi a požadovány spíše dílčí výzkumy nebo jednoduché instrukce pro potřeby metodického řízení. Dne 7. října 1980 schválil Oldřich Procházka, náčelník Správy SNV, *Návrh na zrušení Výzkumného ústavu penologického a zřízení oddělení penologického výzkumu*. Tomuto návrhu předcházela analýza výsledků VÚP za období 1971–1980. V důvodové zprávě bylo podrobeno kritice nesplnění některých plánovaných výzkumů VÚP a aktivita jeho pracovníků mimo SNV, například přednášková činnost na vysokých školách, publikační činnost v odborných periodikách mimo SNV atd. Konečné rozhodnutí padlo 11. listopadu 1980 na základě rozkazu ministra spravedlnosti Jana Němce.⁴⁰ Samostatný Výzkumný ústav penologický byl redukován na oddělení penologie. Výzkumná činnost byla výrazně snížena. Výzkumný ústav podobné kvality se nepodařilo vytvořit do současnosti. V souvislosti se zrušením VÚP a personální obměnou na pozici náčelníka oddělení nápravně výchovné činnosti na SSNV došlo k celkovému zkosnatění vězeňského systému. Uplatňování nových trendů se zastavilo a prim začala hrát ideologická náplň (v tehdejší terminologii politickovýchovná činnost), pracovní produktivita a používání represivních opatření ve výkonu trestu.⁴¹

Profesionalizace vězeňského personálu

Zatímco v padesátých letech v kádrové politice hrála roli především třídní uvědomělost, členství v KSČ, přičemž vzdělání bylo spíše na překážku,⁴² od šedesátých let se volalo po zkvalitňování vězeňského personálu nejen po politické stránce a začal být kladen důraz na jeho odbornost a vzdělání. To, že situace ve vězeňství nebyla z hlediska dosaženého vzdělání personálu ideální, dokládá i fakt, že ještě v roce 1963 z celkového počtu 4735 příslušníků nemělo 1320 dokončené základní školní vzdělání (28 %), 3125 (66 %) neabsolvovalo žádné odborné školy ministerstva vnitra a vysokoškolské vzdělání mělo jen 33 příslušníků (0,70 %), z toho však bylo 26 lékařů.⁴³ Z této statistiky je zřejmé, že ani ve funkci náčelníka útvaru nápravného zařízení často nepracovali vysokoškolsky vzdělaní lidé. Naprosto chyběli lidé vzdělaní v oborech týkajících se penitenciární péče.

40 KAFKOVÁ, Alena: *Cesta ke vzniku Generálního ředitelství VS ČR 1976–1980*, s. 62; NA, f. MS – nezpracováno, k. MS SNV 1980, Rozkaz ministra spravedlnosti č. 15/1980, kterým se zrušuje Výzkumný ústav penologický SNV ČSR, 12. 12. 1980.

41 NA, f. MS – nezpracováno, k. Kolegium ministra 1987, kolegium ministra spravedlnosti 25. 11. 1987, Zpráva o stavu a problémech československého vězeňství a o opatřeních přijatých po XVII. sjezdu KSČ.

42 PINEROVÁ, Klára: *Do konce života*, s. 195–198.

43 ABS, f. A 1, Úkoly složky nápravných zařízení z usnesení XII. sjezdu KSČ, 1963 (blíže nedatováno). Podle Alice Hladíkové vypadala situace ve stejném roce následovně: 0,74 % vysokoškolsky vzdělaných příslušníků, 70 % jich mělo základní, 16 % neúplné základní a 7,8 % středoškolské vzdělání (převážně zdravotnický personál). HLADÍKOVÁ, Alice: *Pedagogové a psychologové v československých věznicích*. *Historická penologie*, 2017, roč. 15, č. 1, s. 1–68, konkrétně s. 27.

Klára Pinerová

S vážnoucím nábořem nových příslušníků se vedení potýkalo neustále. Nejen, že se jednalo o nepopulární a špatně placenou práci, ale nové posily se také často potýkaly s odloučeností útvarů, nedostatkem bytů nebo s prací na směny. Tyto nesnáze vedly k tomu, že ještě v roce 1962 20 % z nově přijatých pracovníků nemělo dokončené základní vzdělání.⁴⁴ Vzhledem k tomu, že se v šedesátých letech změnila role vězeňství a kromě represivní složky byla stále více zdůrazňována jeho resocializační náplň, bylo zřejmé, že tato změna se musí projevit i na vězeňském personálu. Transformace měla dvě úrovně. Tou první byl požadavek na zvýšení dosaženého vzdělání příslušníků od náčelníků po běžný personál, s čímž souvisel i příchod specialistů, jako byli psychologové a pedagogové, kteří měli být doplňujícím článkem k praktickému uplatnění vědeckých poznatků v jednotlivých vězeňských zařízeních. Díky nim a jejich znalostem měla být recidiva snížena na nejnižší možný stupeň. Druhou úrovní bylo budování jednotné soustavy zajišťující vzdělání pro personál tak, aby vězeňští pracovníci získali kromě všeobecných a politických znalostí poznatky odborného rázu.

Požadavek na zvýšení vzdělání příslušníků, kteří měli mít alespoň dokončené základní vzdělání který zazněl už v roce 1957 na kolegiu ministra vnitra,⁴⁵ byl znovu verbalizován po XII. sjezdu KSČ a stal se součástí různých plánů. V akčním programu Sboru nápravné výchovy z roku 1968 bylo konstatováno, že za uplynulých pět let se počet absolventů vysokých škol zvýšil sedmkrát, absolventů středních škol čtyřikrát. Situace se sice zlepšovala, ale velice pomalu.⁴⁶ Jak je evidentní z následující tabulky, počet příslušníků SNV se v průběhu tzv. normalizace neustále zvyšoval. Postupně se měnil i poměr osob podle dosaženého vzdělání. Vzhledem k tomu, že se statistické vykazování v sedmdesátých a osmdesátých letech lišilo, nelze uveřejnit ucelenou řadu za celé dvacetiletí. Z přehledu je ovšem patrné, že počet osob se základním vzděláním se snižoval především na počátku osmdesátých let. Tyto změny v poměru vzdělanosti ostatně souvisí s celkovou proměnou ve společnosti. V roce 1970 mělo v Československu 53 % osob dosažené základní vzdělání, 42 % střední vzdělání a 3 % vysokoškolské vzdělání⁴⁷, o deset let později 45 % osob dosáhlo základního vzdělání, 50 % středního vzdělání a 5 % vysokoškolského vzdělání.⁴⁸ Z porovnání těchto čísel je patrné, že ve Sboru nápravné výchovy pracovalo procentuálně o 11 % více osob se základním vzděláním, než kolik jich bylo průměrně ve společnosti a že se tedy do velké míry jednalo o práci nekvalifikovanou. Na druhou stranu se SSNV podařilo přivést do vězeňství podobné procento vysokoškoláků, jako byl republikový průměr.

44 HLADÍKOVÁ, Alice: *Pedagogové a psychologové v československých věznicích*, s. 27.

45 ABS, f. A 2/1, inv. j. 254, 19. schůze kolegia MV, 4. 7. 1957.

46 Tamtéž, f. A 10, inv. j. 3, Návrh Akčního programu SNV, 11. 7. 1968.

47 Údaje byly zaokrouhleny na celá čísla, proto konečný součet za rok 1970 neudává 100 % (chybí údaj „nezjištěno“ – 0,8 %).

48 Český statistický úřad, Obyvatelstvo podle dosaženého vzdělání – viz https://www.czso.cz/csu/czso/souhrna_data_o_ceske_republice (citováno k 17. 9. 2018).

Profesionalizace a modernizace vězeňství

Vzdělání příslušníků Sboru nápravné výchovy v letech 1980–1988⁴⁹

Rok	Nedokončené základní vzdělání	%	Základní vzdělání	%	Střední vzdělání	%	Vysokoškolské vzdělání	%	Celkem
1980	0	0	3374	56	2352	39	331	5	6057
1981	0	0	3330	53	2543	41	354	6	6227
1982	0	0	3206	51	2669	43	379	6	6254
1983	0	0	3111	49	2832	45	401	6	6344
1984	0	0	3254	49	2934	45	426	6	6614
1985	0	0	3391	49	3044	44	471	7	6906
1986	0	0	3281	48	3117	45	499	7	6897
1987	0	0	3252	47	3170	46	515	7	6937
1988	0	0	3350	47	3235	45	541	8	7126

Vzhledem k tomu, že panovala velká fluktuace, byli stálí pracovníci nabádáni k tomu, aby si zvyšovali kvalifikaci při zaměstnání. Z dochovaných statistických údajů lze vyčíst, že počet vysokoškolsky vzdělaných osob se s menšími výkyvy postupně zvyšoval. Zatímco ještě v sedmdesátých letech bylo možné si kvalifikaci zvýšit na vysoké škole v Sovětském svazu, v následujícím desetiletí se už o takové možnosti nehovoří.⁵⁰ Nejvíce osob studovalo na Vysoké škole Sboru národní bezpečnosti (počet studentů se zvýšil především v osmdesátých letech v souvislosti se založením katedry penologie v roce 1979), na Právnické fakultě UK, kde probíhal tříletý právní kurz, a dále na filozofických a pedagogických fakultách, kde se vzdělávali především psychologové a pedagogové. Část příslušníků studovala i na Vysoké škole politické ÚV KSČ, ale počet studujících na této škole se vzhledem k ostatním odborně zaměřeným školám postupně snižoval.⁵¹ I když se počet vysokoškoláků postupně zvyšoval, neodpovídal jejich počet plánu. Například k 1. listopadu 1985 byl plánovaný počet míst s potřebnou vysokoškolskou kvalifikací 802, což by odpovídalo téměř 12 % z celkového stavu. Ve skutečnosti však pracovalo na těchto pozicích daleko méně příslušníků.⁵² V této souvislosti se nabízí otázka, zda bylo reálné požadovat tak vysoká čísla, když vzdělanostní poměr v populaci tomu do velké míry neodpovídal, přičemž tito odborníci byli žádáni i v jiných oblastech.

Z následující tabulky je také patrný postupný úbytek zájmu o střední odborné vzdělání a naopak nárůst zájmu o odborné kurzy a odbornou školu. Je pravděpodob-

49 Údaje pocházejí z *Ročenek SNV* z let 1980–1988, které jsou uloženy v archivu Kabinetu historie a dokumentace Vězeňské služby ČR.

50 Ve školním roce 1975/1976 tuto školu navštěvovalo 9 příslušníků – viz *Ročenka SNV 1975*.

51 *Ročenky SNV* za léta 1975–1988.

52 NA, f. MS – nezpracováno, k. Kolegium ministra 1985, kolegium ministra spravedlnosti 11. 12. 1985, Rozbor kádrového stavu SNV ČSR, 11. 12. 1985.

Klára Pinerová

né, že tato změna souvisí se změnou politiky nápravně výchovné činnosti na SSNV po odchodu Emila Vašíčka. Tyto kurzy, které nejsou časově ani studijně tolik náročné, se staly náhradou pro zvyšování kvalifikace.

Zvyšování kvalifikace příslušníků SNV při zaměstnání v letech 1974–1989⁵³

Školní rok	Vysoké školy	Střední školy (maturitní)	Základní devítileté školy	Odborné kurzy různého zaměření	Odborná škola (18měsíční SNV a MV) ⁵⁴
1974/75	103	337	6	109	30
1975/76	90	385	0	142	116
1976/77	97	365	0	131	106
1977/78	113	378	10	174	132
1978/79	140	362	2	139	139
1979/80	127	411	0	181	133
1980/81	145	448	0	165	151
1981/82	131	387	0	418	298
1982/83	124	298	0	374	293
1983/84	115	188	0	318	322
1984/85	117	211	0	340	338
1985/86	119	229	0	485	318
1986/87	147	213	0	461	375
1987/88	170	222	0	392	323
1988/89	196	226	0	427	317

V souvislosti s nově definovanou rolí vězeňství a jeho zaměřením na nápravu potrestaných vyvstala potřeba nového druhu pracovníků. Koncem roku 1963 se ve vězeňských institucích poprvé objevili psychologové a pedagogové, i když jejich přítomnost nebyla stále stanovena v dosavadních rádech. Ještě několik let trvalo, než byly vydány zásady náplně jejich práce a objasněna koncepce činnosti těchto specialistů. Nejdůležitějším legislativním krokem v tomto směru byl zákon č. 59/1965. Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, který mj. stanovoval základy penitenciární i postpenitenciární péče. V roce 1966 pracovalo ve vězeňství 46 psychologů a pedagogů.⁵⁵ Počet těchto pracovníků se stále zvyšoval i po invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968.

Psycholog a pedagog začali s odsouzeným pracovat bezprostředně po jeho přijetí do nápravně výchovného ústavu (NVÚ), kdy byl založen reedukační spis, který obsa-

53 Údaje pocházejí z *Ročenek SNV* z let 1974–1988.

54 Od 80. let byla tato kategorie označována jako Odborná škola SNV (pomaturitní studium).

55 HLADÍKOVÁ, Alice: *Pedagogové a psychologové v československých věznicích*, s. 30; KUKLÍK, Jan a kol.: *Vývoj československého práva 1945–1989*, s. 422.

Profesionalizace a modernizace vězeňství

hoval údaje o jeho sociálních zátěžích, pedagogicko-psychologickou charakteristiku a vhodný reedukační program. Psycholog během výkonu trestu řešil různé krizové situace, vedl skupinové poradenství, pomáhal při výběru budoucích příslušníků SNV, podílel se na výzkumných úkolech, vedl příslušnou administrativu a současně se systematicky vzdělával. Pedagog zajišťoval všeobecné a odborné vzdělávání odsouzených, vybíral přednášky, filmy a rozhlasové pořady, organizoval různé kroužky, podílel se na výzkumných úkolech a dbal na sebevzdělávání, po dohodě s psychologem prováděl skupinovou a individuální terapii, dokonce měl radit příslušníkům SNV nejen v oblasti výchovy odsouzených, ale také v jejich soukromých záležitostech.⁵⁶ Jednalo se o povinnosti širokého rázu a bylo by naivní předpokládat, že tito pracovníci mohli při tak malém počtu zajišťovat kvalitní individuální péči. Např. v NVÚ Mírov byli v roce 1977 zaměstnáni dva pedagogové, jeden psycholog a jeden sociální pracovník. V druhé polovině roku, kdy psycholog odešel, ho museli zastoupit ostatní pracovníci.⁵⁷ V dané době zde bylo celkem 665 odsouzených II. nápravně výchovné skupiny⁵⁸.⁵⁹ V NVÚ Plzeň, kde bylo ve stejném roce 1702 odsouzených, pracovali dva psychologové, čtyři pedagogové a dvě sociální pracovnice. Vzhledem k tomu, že 1547 vězňů patřilo do I. nápravně výchovné skupiny, v níž měla být podle plánů nápravná činnost neaktivnější, protože se ještě dalo počítat s nápravou, byl tento počet naprosto nedostatečný.⁶⁰ V NVÚ Valdice, kde si odpykávali trest nejhroší násilníci a recidivisté, zařazení ve III. nápravně výchovné skupině, pracovali dva psychologové, čtyři pedagogové a dvě sociální pracovnice. Na starosti měli 2282 odsouzených.⁶¹ Lze se domnívat, že v následujících letech došlo jen k nepatrnému navýšení počtu psychologů a pedagogů.

- 56 NA, f. SSNV – nezpracováno, k. 27, Postavení pedagoga Sboru nápravné výchovy a zásady pro jeho činnost v NVÚ, 27. 5. 1969; tamtéž, Postavení psychologa Sboru nápravné výchovy a zásady pro jeho činnost v NVÚ, 27. 5. 1969. Povinnosti pedagoga a psychologa byly dále konkretizovány v dalších předpisech, např. NA, f. MS – nezpracováno, k. MS – SNV 1975, Rozkaz náčelníka Správy SNV č. 23, o činnosti pedagogů a psychologů ve SNV ČSR, 25. 9. 1975, a tamtéž, k. MS – SNV 1982, Rozkaz náčelníka Správy SNV č. 25 o činnosti pedagogů a psychologů ve SNV ČSR, 7. 7. 1982.
- 57 NA, f. SSNV – nezpracováno, k. 31, Komplexní hodnocení NVČ ÚSNV Mírov za rok 1977, 1977 (blíže nedatováno).
- 58 Trest byl v československých věznicích vykonáván diferencovaně, tzn., že vězni byli podle jeho výše a spáchaného trestného činu umisťováni do nápravně výchovných skupin s různými právy a povinnostmi. Vězni jednotlivých nápravných skupin byli od sebe odděleni. Hlavním cílem byla jejich resocializace a rehabilitace, mělo se rovněž zabránit přenášení nežádoucích životních návyků. V první skupině byli prvotrestanci a vězni odsouzení za menší trestné přestupky, ve třetí skupině pak nebezpeční recidivisté.
- 59 NA, f. MS – nezpracováno, k. Kolegium ministra, kolegium ministra spravedlnosti 18. 4. 1978, Výroční zpráva o stavu vězňů k 1. lednu 1978 a vývojových tendencích ve složení vězňů na území ČSR v roce 1977.
- 60 NA, f. SSNV – nezpracováno, k. 31, Komplexní hodnocení NVČ za rok 1977 v NVÚ Plzeň, 1977 (blíže nedatováno); tamtéž, f. MS – nezpracováno, k. Kolegium ministra, kolegium ministra spravedlnosti 18. 4. 1978, Výroční zpráva o stavu vězňů k 1. lednu 1978 a vývojových tendencích ve složení vězňů na území ČSR v roce 1977.
- 61 NA, f. SSNV – nezpracováno, k. 31, Komplexní hodnocení nápravně výchovné činnosti za r. 1977 v ÚSNV Valdice, 1977 (blíže nedatováno); tamtéž, f. MS – nezpracováno, k. Kolegium ministra, kolegium ministra spravedlnosti 18. 4. 1978, Výroční zpráva o stavu vězňů k 1. lednu 1978 a vývojových tendencích ve složení vězňů na území ČSR v roce 1977.

Klára Pinerová

Z výše uvedeného je zřejmé, že požadavky na zvyšování kvalifikace se sice v období tzv. normalizace dařilo částečně naplňovat, ve výkonu trestu začali pracovat psychologové, pedagogové a sociální pracovníci, kteří měli odborně dbát na resocializaci odsouzených vězňů, nicméně je zároveň nutné poznamenat, že tyto tendence narážely nejen na jejich nedostatečný počet, ale také na odpor osob, které do rezortu vězeňství přicházely v padesátých letech a v období tzv. normalizace již stanuly na vysokých pozicích. Nedokázaly pochopit a přijmout novou společenskou úlohu vězení, stále lpěly na starých zažitých modelech a nechápaly důležitost vzdělání vězeňského personálu. Docházelo k pnutí mezi požadavky SSNV a jednotlivými náčelníky ústavů. I rozvoj penitenciární péče narážel na nepochopení u náčelníků věznic. Ještě dlouho poté někteří prosazovali názor, že pro výkon trestu jsou prospěšnější dva cvičení psi než jeden psycholog.⁶² Navíc i v osmdesátých letech na pozici náčelníků nápravně výchovných ústavů stanuli lidé, kteří většinou neměli klasické vysokoškolské vzdělání (často nahrazované pouze tříletým kurzem na Právnické fakultě UK). Nahrazovalo ho studium na politických školách, jako byla např. Vysoká škola politická ÚV KSČ, Večerní škola marxismu-leninismu (VUML), což bylo možné i díky předpisu, kterým se stanovily kvalifikační předpoklady.⁶³

V souvislosti s požadavkem na zvyšování kvalifikace vyvstala i potřeba vybudovat jednotnou školskou soustavu od základního po vysokoškolský stupeň. V padesátých letech byl systém vzdělávání a praktického výcviku vězeňských úředníků zrušen a nahrazen zpolitizovaným způsobem odborného vzdělávání. Příslušníci byli vzděláváni v rámci školské soustavy Ministerstva vnitra, přičemž základní školení probíhalo v letech 1958–1962 v bývalém klášteře sv. Jan pod Skalou u Berouna, později ve Slapech nad Vltavou, kde byla zřízena pobočka Ústřední školy Felixe Edmundoviče Dzeržinského se sídlem v Praze. Jejím náčelníkem byl jmenován Václav Ladman⁶⁴, který v letech 1951–1952 zastával pozici náčelníka věznice Plzeň-Bory. Výuka na této škole sestávala z marxismu-leninismu, lidově demokratického práva, mateřského jazyka, vojensko-tělovýchovných předmětů a odborných předmětů.⁶⁵ Dne 1. ledna 1963 byla

62 HLADÍKOVÁ, Alice: *Pedagogové a psychologové v československých věznicích*, s. 29; AA, Terénní deník, Rozhovor s Lubomírem Bajcurou, Stráž pod Ralskem, 13. 9. 2017.

63 NA, f. SSNV – nezpracováno, k. 68, Návrh předpisu, kterým se stanoví kvalifikační předpoklady pro funkce SNV ČSR, 1. 1. 1979; HLADÍK, Ondřej: *Biografický slovník náčelníků nápravně výchovných ústavů a věznic v letech 1970–1989. Historická penologie*, 2017, roč. 15, č. 2, s. 1–96.

64 Václav Ladman (1917–?) vstoupil do Sboru vězeňské stráže (SVS) v červenci 1947. Od července 1951 do dubna 1952 byl velitelem věznice v Plzni na Borech. Po půlročním působení ve funkci krajského velitele SVS odešel do Prahy na pozici zástupce náčelníka pro věci politické na Správě nápravných zařízení. V letech 1952–1953 byl zástupcem náčelníka pro věci politické na SNZ Praha. Od 1. 11. 1953 do konce září 1955 zastával funkci náčelníka Krajského oddělení nápravných zařízení České Budějovice. Od září 1955 byl zástupcem náčelníka odboru NZ Praha pro řízení Nápravně pracovního tábora (NPT) v Příbrami. Od roku 1956 působil na různých pozicích uvnitř vnitrozoborního vzdělávání příslušníků MV. V rámci šetření nezákonnosti v plzeňské věznici na počátku padesátých let, prováděného v letech 1968–1969, odešel v roce 1969 z pozice náčelníka Střední odborné školy (SOŠ) MV Ostrov nad Ohří. Na počátku 70. let byl zařazen na pozici st. referenta specialisty 3. oddělení 4. odboru IV. správy FMV (Správa sledování). Na konci února 1977 odešel do důchodu.

65 KÝR, Aleš – KAFKOVÁ, Alena: *Proměny odborné přípravy vězeňského personálu. Historická penologie*, 2010, roč. 8, č. 2, s. 1–68, zde konkrétně s. 9.

Profesionalizace a modernizace vězeňství

zřízena základní škola Sboru národní bezpečnosti v Ostrově nad Ohří, v níž mohli příslušníci působící v nápravných zařízeních navštěvovat kromě základní školy, která sloužila pro nově nastoupivší, také školu velitelů směn a šestiměsíční kurz pro referenty výchovy. V Ústřední škole Ministerstva vnitra byla specializovaná třída kombinované dvouletky pro funkcionáře a střední velitelské kádry s hlavním zaměřením na nápravně výchovnou činnost.⁶⁶ V roce 1964 byl vydán rozkaz k vytvoření nové školské soustavy Ministerstva vnitra a k 1. září téhož roku bylo zřízeno deset středních odborných škol Ministerstva vnitra. Příslušníci nápravných zařízení se nadále vzdělávali ve škole v Ostrově nad Ohří, která poskytovala kvalifikaci pro výkon ostrahy a výchovnou činnost.⁶⁷ Náčelníkem zůstal Václav Ladman.

Ani v následujících letech neproběhly výraznější změny ve stylu výuky. Po vydání zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody došlo k právní úpravě postavení příslušníků ve vězeňství, nicméně základní kurzy neustále probíhaly v Ostrově nad Ohří. V průběhu šedesátých let se výuka stále opírala o politické vzdělávání, převažoval vojenský výcvik a školení ve služebních předpisech. Nově nastoupivší příslušníci si mohli doplnit základní znalosti z dějepisu, zeměpisu a mateřského jazyka. Změna vzdělávání příslušníků rezortu vězeňství přišla až s převodem vězeňství z Ministerstva vnitra do působnosti Ministerstva spravedlnosti v roce 1969. Byla vybudována jednotná školská soustava, která měla sloužit k ucelenému vzdělávání osob působících ve Sboru nápravné výchovy. Vzdělávání bylo propojeno se systemizací funkcí. Pro každou funkci byly určeny kvalifikační požadavky z hlediska všeobecného, politického a odborného vzdělání.⁶⁸ Nově přijatí příslušníci SNV museli absolvovat nástupní kurz v rozsahu sedmi týdnů, který byl od roku 1976 prodloužen na osm a později na devět týdnů. Střední velitelské kádry pro úsek ochrany a nápravně výchovné činnosti studovaly na Střední odborné škole Sboru nápravné výchovy, která se zpočátku nacházela v Ostrově nad Ohří jako pobočka Praporčické školy Sboru národní bezpečnosti (SNB) v Brně. K rozšíření kapacity této školy byla dne 9. září 1975 zřízena u útvaru Sboru nápravné výchovy Valdice elokovaná třída osmnáctiměsíčního odborného studia pro čtyřicet příslušníků. Se zrušením pobočky Praporčické školy SNB v Ostrově nad Ohří v roce 1980 se výuka přesunula nejdříve do Zastávky u Brna⁶⁹ a po dvou letech do školského areálu v Brně-Bohunicích. Výuka na této škole byla čtyřletá, přičemž první dva roky byly internátní a poté následovalo dvouleté dálkové studium. Příslušníci mohli také studovat na Odborné škole Sboru nápravné výchovy a na různých vysokých školách. Vzdělávání probíhalo také v dalších kurzech, stážích a seminářích.⁷⁰

66 ABS, f. A 1, inv. j. 42, Úkoly složky nápravných zařízení z usnesení XII. sjezdu KSČ, 1963 (blíže nedatováno).

67 Tamtéž, f. A 6/4, inv. j. 963, Rozkaz ministra vnitra č. 38/1964, Služební předpis MV-škol-I-1 „Směrnice o soustavě škol ministerstva vnitra“ a „Statut odborných a středních odborných škol ministerstva vnitra“ – vydání, 31. 8. 1964.

68 NA, f. SSNV – nezpracováno, k. 68, Návrh předpisu, kterým se stanoví kvalifikační předpoklady pro funkce SNV ČSR, 1. 1. 1979.

69 Tamtéž, f. MS – nezpracováno, k. MS SNV 1980, Rozkaz náčelníka Správy Sboru nápravné výchovy č. 2, o přemístění Střední odborné školy SNV ČSR, 22. 1. 1980.

70 KYŘ, Aleš – KAFKOVÁ, Alena: *Proměny odborné přípravy vězeňského personálu*, s. 14–17.

Klára Pinerová

V této souvislosti rostl i požadavek na odborné vzdělávání na vysokoškolské úrovni. Od roku 1966 byl na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze nově otevřen kriminalistický směr studia. V sedmdesátých letech však tento způsob přípravy vysokoškolských pracovníků ve složce SNB přestal vyhovovat, a proto se začalo uvažovat o založení Vysoké školy SNB.⁷¹ Konkrétní kontury tento plán dostal až v roce 1973, kdy zřízení školy projednala legislativní rada vlády ČSSR. Téhož roku schválilo předsednictvo Federálního shromáždění zákonné opatření č. 107/1973 Sb., o Vysoké škole Sboru národní bezpečnosti. Katedra zaměřená na penologii, na níž si mohli doplňovat vzdělání příslušníci Sboru nápravné výchovy, vznikla až o šest let později – byla založena 1. dubna 1979. Jejím náčelníkem se stal Emil Vašíček, který opustil funkci náčelníka oddělení pro nápravné výchovnou činnost SSNV.⁷² Na této škole probíhala nejen výuka, ale i výzkumná činnost, která vzhledem k zaměření katedry především na pedagogickou práci byla provozována v daleko menší míře než ve Výzkumném ústavu penologickém.⁷³ Po jeho zrušení zde pracoval a vyučoval i Jiří Čepelák, který se podílel na několika výzkumech.

Nově vytvořená školská soustava, která byla od roku 1979 doplněna o vysokoškolskou úroveň, poskytovala příslušníkům Sboru nápravné výchovy znalosti z oborů penologie, pedagogiky a psychologie. Technokratický narativ se měl skrz školskou soustavu rozšířit mezi všechny příslušníky.⁷⁴ Na druhou stranu je potřeba upozornit na to, že ve výuce byla neustále přítomna ideologická rovina a v osmdesátých letech byla v souvislosti s oslabováním technokratického narativu ve vězeňství posilována. Větší důraz na politické vzdělávání ovšem nebyl prosazován jen vedením SSNV, kam se dostaly osoby se stranickým vzděláním, ale byl uplatňován i na úrovni ÚV KSČ. Ideologickou náplň ve vzdělávání odsouzených, ale i příslušníků zajišťoval politickovýchovný aparát Sboru nápravné výchovy, který byl zřízen v roce 1973⁷⁵ (původně byl zrušen v druhé polovině padesátých let). Na SSNV vznikl odbor pro politickovýchovnou práci zajišťující politická školení a propagandu. Na všech stupních vzdělávání pro příslušníky byla organizována výuka marxismu-leninismu. V kvalifikačních předpokladech byla určena úroveň dosaženého stranického a politického vzdělání pro

71 ABS, f. Vysoká škola Sboru národní bezpečnosti (dále jen VŠ SNB), k. 14, Pro schůzi vlády Československé socialistické republiky. Bod: Návrh na zřízení Vysoké školy Sboru národní bezpečnosti a další racionální využití kapacit školské soustavy SNB, 1. 6. 1972.

72 HLADÍK, Ondřej: Vznik VŠ SNB a katedra penologie v 80. letech 20. století. *Historická penologie*, 2014, roč. 12, č. 1, s. 44–64.

73 ABS, f. VŠ SNB, k. 2, Zápis z porady řešitelského kolektivu úkolu SPZV VIII-5-5/01 konané dne 7. 11. 1983. J. Čepelák byl například členem řešitelského týmu výzkumu „Příčiny recidivní trestné činnosti a její prevence“.

74 NA, f. MS – nezpracováno, k. MS SNV 1970, Rozkaz ministra spravedlnosti č. 2, o výchovném a vzdělávacím systému Sboru nápravné výchovy ČSR, 9. 2. 1970. V textu rozkazu je viditelné prolínání ideologického a vědeckého diskurzu. Tyto dvě roviny se nejenom ve vězeňství v sedmdesátých letech vzájemně prostupovaly a patřily k hlavním pilířům normalizační politiky: *Výchovný a vzdělávací systém Sboru nápravné výchovy ČSR vychází z jednotné školské soustavy. Výchova a vyučování jsou založeny na marxisticko-leninském světovém názoru, těsně propojeny se životem lidu a prací útvárů SNV a opírají se o nejnovější poznatky vědy, zejména v oblasti psychologie, pedagogiky a penologie.*

75 Tamtéž, k. MS SNV 1973, Rozkaz ministra spravedlnosti č. 22, o zřízení politickovýchovného aparátu Sboru nápravné výchovy ČSR a směrnice pro činnost politickovýchovného aparátu, 26. 9. 1973.

Profesionalizace a modernizace vězeňství

každou funkci. V osmdesátých letech nadto byla zřízena marxisticko-leninská příprava.⁷⁶ Jejím cílem bylo posílit zájem o učení marxismu-leninismu, aktivizovat společnost a obnovit její zápal pro budování socialismu, který v období tzv. normalizace výrazně klesal, což bylo patrné nejen na úseku vězeňství, ale i v jiných složkách, například na vysokých školách.⁷⁷ Účast na marxisticko-leninské přípravě byla povinná pro všechny praporčíky a důstojníky Sboru nápravné výchovy, kteří museli věnovat 30 až 50 hodin ročně různému školení, seminářům či přednáškám.⁷⁸ Ačkoliv tedy do výuky příslušníků SNV vstoupily v průběhu tzv. normalizace odborné požadavky, ideologická náplň byla po celé sledované období důležitou složkou vzdělání, přičemž její role získávala v osmdesátých letech na důležitosti na úkor odbornosti.

Dopady expertizace v praxi

Nejvyšší stranické orgány kladly ve sledovaném období důraz na odbornost a vznik vědeckých institucí, jakými byla Vědecká rada Ministerstva vnitra a Výzkumný ústav penologický, což zapadalo do dobového kontextu. Je však otázkou, do jaké míry se tento nárok uplatnil v nejnižších článcích, tj. v jednotlivých nápravně výchovných ústavech, jak byl přijímán náčelníky a samotným personálem a jaké důsledky měl pro jednotlivé odsouzené.

Je evidentní, že v praxi byly uplatněny změny, které byly implementovány ze SSNV. Ve vězeňství byli zaměstnáni psychologové a pedagogové, kteří s odsouzeným přicházeli do styku již při jeho nástupu do výkonu trestu. Tito odborní pracovníci se podíleli na lepší vnitřní diferenciaci v rámci jednotlivých nápravně výchovných ústavů. Cílem bylo, aby byli vězni od sebe podle penologických hledisek odděleni tak, aby nebyla ohrožena jejich resocializace. K tomu se využívaly různé diagnostické metody, které byly mj. vyvíjeny v rámci ÚÚP. V některých NVÚ psychologové a pedagogové s vybranými vězni psychoterapeuticky pracovali ve formě skupinového poradenství. Zároveň byla během sedmdesátých let zřízena oddělení, v rámci nichž měla být vězňům s podobnými konkrétními problémy poskytována specializovaná péče. V roce 1973 bylo oficiálně zavedeno protialkoholní léčení u odsouzených ve výkonu trestu,⁷⁹

76 Tamtéž, k. MS SNV 1981, Rozkaz ministra spravedlnosti č. 12, o zavedení marxisticko-leninské přípravy příslušníků SNV, 18. 12. 1981.

77 HOLEČKOVÁ, Marta Edith – PINEROVÁ, Klára: Studentský život podle pravidel. In: JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Katka a kol.: *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. FF UK, Praha 2012, s. 323–350, konkrétně s. 340–341.

78 NA, f. MS – nezpracováno, k. MS SNV 1981, Rozkaz ministra spravedlnosti č. 12, o zavedení marxisticko-leninské přípravy příslušníků SNV, 18. 12. 1981.

79 Tamtéž, k. MS SNV 1973, Rozkaz ministra spravedlnosti č. 19/1973, o ochranném léčení protialkoholním vykonávaném během výkonu trestu odnětí svobody, 8. 8. 1973; tamtéž, Rozkaz náčelníka SSNV č. 30 – o zřízení protialkoholního ochranného léčení v některých NVÚ, 8. 11. 1973; tamtéž, Instrukce správy SNV č. 31/1973, kterou se vydává organizační řád střediska protialkoholního ochranného léčení, 8. 11. 1973; tamtéž, Instrukce správy SNV č. 32/1973, o způsobu a rozsahu ochranného léčení protialkoholního během výkonu trestu odnětí svobody, 8. 11. 1973; NA, f. MS – nezpracováno, k. Kolegium ministra 1982, kolegium ministra spravedlnosti 11. 11. 1982, Výsledky ochranného protialkoholního léčení u odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody za léta 1973–1981.

Klára Pinerová

které se v letech 1967–1969 experimentálně ověřovalo ve VÚP⁸⁰. Zároveň vznikla oddělení pro výkon trestu odnětí svobody pro odsouzené, u kterých se projevovaly ve větší míře psychopatické poruchy. Návrhy na zřízení takových oddělení se objevily už v šedesátých letech, ovšem realizovány byly až v období tzv. normalizace.

Na druhou stranu všechny tyto změny, resp. jejich účinnost, závisely na mnoha dalších faktorech. Jak již bylo uvedeno výše, ačkoliv se ve vězeňství postupně zvyšoval počet odborníků, bylo jich na velké množství odsouzených osob stále málo. Psycholog a pedagog neměli dostatek času, aby se mohli vězňům věnovat individuálně. Důležitá byla také role náčelníka jednotlivého NVÚ. Byli náčelníci, kteří odbornou práci s odsouzenými uvítali a podporovali (např. Kuřim nebo Vinařice),⁸¹ v jiných věznicích ovšem spíše uplatňovali „kázeň a pořádek“ (např. Minkovice, Ostrov nad Ohří).⁸² V období tzv. normalizace oproti šedesátým letům došlo navíc ke zvýšení represe ve vězeňství, což se mj. projevilo také změnou předpisu, který diktoval podmínky, za jakých mohou být vůči odsouzeným používány obušek, slzný plyn a další represivní prostředky na jejich zklidnění. Na jeho základě mohli dozorcí tyto prostředky využívat častěji než podle předchozí právní normy.⁸³ Zvýšení represe vůči odsouzeným lze spatřovat také v obnovení agenturně-operativní činnosti v roce 1974 v rámci odboru ochrany SSNV. O čtyři roky později bylo zřízeno samostatné oddělení vnitřní ochrany Sboru nápravné výchovy.⁸⁴

Príslušníci, kteří zastávali funkci referent režimu a s vězni přicházeli nejčastěji do styku, měli často pouze základní vzdělání. Nástupní kurz v délce několika týdnů byl nedostatečný k tomu, aby pochopili užitečnost penologické a penitenciární vědy. Často navíc panovalo neporozumění mezi těmito příslušníky, kteří raději uplatňovali ke zklidnění vězňů represivní prostředky, a vzdělanějším personálem, jako byli psychologové a pedagogové.⁸⁵

Je ovšem potřeba zmínit i samotné prostředí věznic se šikanou nejen ze strany dozorců, ale také násilím a neustálými konflikty mezi spoluvězni. Terapeutické metody

80 Návrh na ochranné protialkoholní léčení ve výkonu trestu byl podán již v roce 1962. Psychiatrická léčebna v Kosmonosech přijala v roce 1966 první odsouzené, v roce 1967 vláda schválila oficiální program Ministerstva zdravotnictví. V listopadu 1967 bylo ve VÚP zřízeno speciální vězeňské protialkoholní oddělení se dvěma ložnicemi a 24 lůžky. Na experimentu se podílelo 44 vězňů. NA, f. MS – nezpracováno, k. MS SNV 1971, Návrh na zavedení protialkoholní léčby během výkonu trestu v nápravné výchovných ústavech a některé poznatky o experimentu protialkoholní léčby provedeném v r. 1967–69 ve VÚP-SNV, 18. 2. 1971; BB: Léčení alkoholiků v nápravné výchovných ústavech. *Bezpečnost*, 1973, roč. 27, č. 6 (15. 3. 1973), s. 10.

81 AA, Terénní deník, Rozhovor s Alešem Kýrem a Alenou Kafkovou, Praha, 22. 2. 2018; tamtéž, rozhovor s PA, Kuřim, 15. 2. 2018 (rozhovor vedli K. Pinerová, K. Bušková, M. Louč).

82 AA, Rozhovor s PA, Kuřim, 15. 2. 2018, Kuřim (rozhovor vedli K. Pinerová, K. Bušková, M. Louč); tamtéž, rozhovor s NF, 3. 3. 2018 (rozhovor vedli K. Bušková, M. Louč).

83 NA, f. MS – nezpracováno, k. MS SNV 1973, Rozkaz ministra vnitra č. 9/1973, o prostředcích k dosažení účelu zákroku příslušníků Sboru nápravné výchovy ČSR proti odsouzeným a obviněným, 5. 7. 1973. Srov. tamtéž, f. SSNV – nezpracováno, k. 85, Návrh na novelizaci Rozkazu ministra spravedlnosti č. 5/69, 8. 12. 1972.

84 BURSÍK, Tomáš: Politici vězni a jejich postavení v rámci českého vězeňského systému 1969–1989. In: *Sborník ABS*, č. 5. ABS, Praha 2007, s. 137–153, konkrétně s. 139.

85 AA, Rozhovor s PA, Kuřim, 15. 2. 2018 (rozhovor vedli K. Pinerová, K. Bušková, M. Louč).

Profesionalizace a modernizace vězeňství

postrádaly smysl, pokud odsouzeného po skupinovém poradenství zbili spoluvězni. Podle psychiatra Václava Mikoty neměla psychoterapeutická práce s vězni účinek dokonce ani na VÚP, protože ačkoliv byli zkoumaní odsouzení ubytováni odděleně od ostatních vězňů, pracovali s nimi společně na různých pracovištích v rámci pankráckého ústavu. Právě v pracovní době se vězni z VÚP dostávali do konfliktního prostředí, kde se museli opět bránit.⁸⁶

Věznice patří mezi skličující místa a depresivní stavy někdy vedly jak u politických, tak u kriminálních vězňů k sebevraždám, hladovkám a sebepoškozování. Výmluvné jsou v tomto směru vzpomínky bývalého politického vězně Jiřího Wolfa⁸⁷ na pobyt ve Valdicích: *Je otřesné žít v takových poměrech, kde se neustále krade, shání porce chleba a zcela veřejně se provozuje homosexualita v té nejperverznější podobě. Zrovna včera, při sobotním obědě, zatímco jsme jedli, dva mukli na horní posteli klidně souložili. Ten smrad přehlušil i zápach z WC. Ostatní tu perverzitu kritizovali, ale za několik dní to budou oni, koho někde v práci na WC přistihnou při tom samém. Na cele jsem jediný, kdo si v téhle jízdě vlakem nelibuje. Je duševně vyčerpávající žít v neustálém napětí, v ovzduší intrik, podezírání, pomlouvání za zády, násilí a udavačství.*⁸⁸ Jak je z těchto slov zřejmé, někteří vězni čelili vynucené homosexualitě, která se nemusela sice dotknout přímo jich, ale byli svědky toho, jak jsou sexuálně vydírání jiní vězni.⁸⁹ Věznice navíc byly především v sedmdesátých letech z důvodu dřívějšího zrušení některých ústavů přeplněné. Musely být uzavřeny kulturní místnosti a učebny.⁹⁰ Během osmdesátých let byly sice postaveny nové budovy, ale situace se nijak výrazně nezlepšila. V podobném prostředí a při nedostatečném personálu nebylo možné, aby úspěšně probíhala jakákoliv resocializační práce. Náprava odsouzeného se tak často proměnila pouze na „nápravu prací“, aby se propuštěný mohl lépe „zapojit do socialistické společnosti“. Zároveň se především od osmdesátých let zvyšoval požadavek na ekonomickou samostatnost věznic. Vězni většinu času trávili na pracovištích, kde vykonávali těžkou a nebezpečnou práci, kterou civilisté odmítali. Normy byly tak vysoké, že se prakticky nedaly splnit. Často docházelo k úrazům, někdy i smrtelným. Ačkoliv vedení rezortu vězeňství deklarovalo posilování odbornosti, ve skutečnosti byl tento úkol splněn jen napůl, a to v podobě příchodu specializovaných pracovníků a vzniku některých samostatných oddělení a zavedení lepší diferenciacie podle penologických hledisek. Naopak přístup k odsouzeným ze strany běžného personálu se v podstatě nezměnil. Technokratický narativ se tak v nejnižších složkách rezortu vězeňství téměř neprosadil.

86 Tamtéž, Rozhovor s Václavem Mikotou, Praha, 25. 1. 2018 (rozhovor vedli K. Bušková, M. Louč).

87 Jiří Wolf (nar. 1952) signatář Charty 77, bývalý politický vězeň. Poprvé byl odsouzen 16. 2. 1978 ke třem letům vězení za podvracení republiky. Ve vězení mu byl trest prodloužen o půl roku pro údajné křivé obvinění. Podruhé byl zatčen 17. 5. 1983 pro údajné podvracení republiky, které mělo spočívat především v tom, že poskytl rakouskému velvyslanectví v Praze dokument *Zpráva o poměrech v NVÚ Minkovice*. Městským soudem v Praze byl 21. 12. 1983 odsouzen k 6 letům vězení.

88 WOLF, Jiří: Mám se stále dobře. In: GRUNTORÁD, Jiří – UHL, Petr (eds.): *O československém vězeňství*, s. 52.

89 AA, Rozhovor s VA, 15. 5. 2018 (rozhovor vedli K. Pinerová, M. Louč).

90 NA, f. SSNV – nepracováno, k. 81, Koncepce československého vězeňství, 16. 5. 1973.

Klára Pinerová

Závěr

V šedesátých letech došlo v Československu k výraznému rozšíření technokratického narativu, který propagovaly nejvyšší orgány KSČ. Zakládaly se nejrůznější vědecké instituce, které měly zkoumat podstatu lidské činnosti a posunout vývoj lidstva na vyšší úroveň. Tento globální jev, patrný v zemích západního i východního bloku, se projevil i ve vězeňství. Věřilo se, že na základě vědeckých poznatků bude snížena, ne-li zcela zlikvidována recidiva. Technokratický narativ do vězeňství začal pronikat zprvu skrze Vědeckou radu Ministerstva vnitra a později pomyslné otěže přebíral Výzkumný ústav penologický, respektive jeho náčelník Jiří Čepelák, a oddělení pro nápravně výchovnou činnost na SSNV v čele s Emilem Vašíčkem. Tyto dvě osobnosti měly výrazný vliv na vytváření koncepčních materiálů či dlouhodobých plánů. Plány připravovali příslušníci SSNV sídlící v Praze a schvaloval je ÚV KSČ. Emil Vašíček, který po deset let působil ve funkci náčelníka oddělení pro nápravně výchovnou činnost, dokázal díky svému sociálnímu kapitálu prosadit změny v československém vězeňství na základě vědeckých přístupů. Velkou pomocí při tvorbě koncepčních materiálů byl Jiří Čepelák, který stál v čele VÚP po celou dobu jeho existence. V materiálech vzniklých v sedmdesátých letech přetrvával duch let šedesátých, ačkoliv byly doplněny o další rovinu, která byla v období tzv. normalizace upřednostňovaná, a to ideologickou stránku, politickou činnost a zdůrazňování role KSČ ve společnosti. To však nic neměnilo na skutečnosti, že část úkolů stanovených v akčním plánu Sboru nápravné výchovy z roku 1968 byla realizována během let sedmdesátých. Zlom v rétorice plánů i dalších materiálů nastává v roce 1980, kdy nastoupil na pozici náčelníka oddělení pro nápravně výchovnou činnost SSNV Miroslav Mayer, který neměl vysokoškolské vzdělání a neviděl v penologickém výzkumu dostatečný potenciál a možná také nebyl schopen plně pochopit, v čem tkví důležitost výzkumu pro nápravu potrestaných a jejich další resocializaci. Po jeho nástupu byl VÚP bez náhrady zrušen (ačkoliv na Slovensku podobná instituce i nadále existovala) a „nápravně výchovná činnost“ byla opět spatřována především v práci odsouzených.

Do samotného fungování věznic se tak technokratický narativ prosadil jen částečně. Na vině byl nejen malý počet odborníků z oborů psychologie a pedagogiky, ale také neochota některých náčelníků nápravně výchovných ústavů podporovat nové penologické metody, což někdy souviselo i s nepochopením jejich užitečnosti. Ačkoliv bylo stanoveno, že pozici náčelníka mohou zastávat pouze osoby s vysokoškolským vzděláním, nahrazovalo ho politické a stranické školení. Obvyčejný vězeňský personál mnohdy raději uplatňoval starší represivní metody. Navíc nové psychotherapeutické metody se neodrazily ve fungování samotných ústavů. Cely byly přeplněné, vězni jako formu komunikace často využívali vzájemné násilí a donucování. Ačkoliv technokratický narativ prosazovalo vedení KSČ po několik desetiletí, v nejnižších patrech rezortu vězeňství se neuplatnil.